

UVODNA RIJEČ PROČELNIKA ODSJEKA ZA POVIJEST UMJETNOSTI

Izidor Kršnjavi — prvi nastavnik i utemeljitelj nastave povijesti umjetnosti i arheologije na Sveučilištu u Zagrebu.

Prije stotinu godina, u Zagrebu, 18. ožujka 1878., održao je Isidor Kršnjavi, netom imenovani izvanredni profesor, svoje prvo predavanje na »Stolici za povijest umjetnosti i arheologiju«. Time je stvarno započela nastava tih predmeta na Sveučilištu u Zagrebu, a ondašnji Mudroslovni — današnji Filozofski — fakultet postao je ključno sjedište razvoja još dviju značajnih struka, kojih se nastava na njemu održava čitavo jedno stoljeće.

S nemalim ponosom i radošću, dakle, upriličili smo ovaj sastanak, u prvom redu zato da obilježimo dan rođenja Odsjeka za povijest umjetnosti, a i Odsjeka za arheologiju našeg Fakulteta, te ujedno zato da osvijetlimo kontinuirani njihov rast spomenom nastavnika koji su na njima djelovali dok razdvojene katedre nisu preuzeli stručnjaci koji su još među nama, mahom ovdje nazočni. Neobično nam je pak drago što pored sadašnjih studenata, uz veći broj arheologa i povijesničara umjetnosti koji su stekli obrazovanje na našim odsjecima, možemo pozdraviti predstavnike bratskih ustanova s univerziteta drugih jugoslavenskih gradova, goste s Akademije likovnih umjetnosti i Arhitektonskog fakulteta, s kojima nas vežu mnogi sadržaji rada, te članove uprave Filozofskog fakulteta, ostalih njegovih Odsjeka i sve one koji prisustvuju proslavi kao sudonici u javnom životu Zagreba i SR Hrvatske, odnosno SFR Jugoslavije.

Otvarajući svečanu sjednicu, osvrnuo bih se ukratko na njen smisao, a posebno bih vas podsjetio na složeno značenje barem dijela onoga čime nas povod njenog sazivanja uistinu zadužuje. Naravno, nije mi cilj niti u sažetom obliku prikazati povijest nastave dvaju predmeta na matičnoj im visokoškolskoj ustanovi društveno-humanističkih znanosti u Hrvatskoj. Želio bih tek istaknuti samo neke vidove i okvire starije faze djelovanja njene katedre za povijest umjetnosti i arheologiju kao najstarije ustanove te vrste u našoj zemlji. To nam je, naime, i te kako važno, jer je iz njihovih korijena izrasla pretežna sadržajna punoća odgojno-obrazovnog procesa i znanstveno-nastavnog rada u područjima kojima se obje katedre bave od početka, prije stotinu godina, do danas.

Utemeljena kao jedinstvena ćelija u svrhu proširivanja i produbljanja spoznaja o razvoju likovnih umjetnosti unutar kulture evropskog svijeta, rečena se katedra razvijala u skladu s modernim napretkom samih predmeta, ali je i nakon razdvajanja 1896. godine, ostala još zadugo povezana preko svojih studijskih grupa, kako je to nalagala potreba za obrazovanjem stručnih kadrova. Tu su vezu naročito pojačavali profili prvih nastavnika, pa će pozvani predavači tijekom jutrašnjeg zasjedanja posebno govoriti o voditeljima nastave da bi ocrtali obrise onih jezgri iz kojih je — možemo slobodno kazati — nikla većina snaga na kojima počiva praktičko i teorijsko udruživanje dviju struka u Hrvatskoj. Jer, upravo zahvaljujući postojanju i radu Odsjeka za povijest umjetnosti i Odsjeka za arheologiju na ovom fakultetu, sav sadašnji, itekako brojni kadar naših bliskih zanimanja, školovan je i odgojen u domovini. A to je neobično važno, kako radi trajnog udjela domaćih snaga u svim društvenim djelatnostima vezanim uz arheološku ili povijesno-umjetničku građu, tako radi jačanja suvremene znanstvene misli i kulturnih pregnuća u tim područjima na južnoslavenskom tlu. Stoga se s pravom smijemo ponositi stotom obljetnicom postojanja zagrebačkih ustanova kojima se kasnije pridružio niz ostalih po drugim jugoslavenskim središtima, a zajednički njihov učinak na povezivanju teorije i prakse pojačan je otvaranjem srednjih instituta, zavoda i ostalih ustanova diljem zemlje.

Međutim, prva naša katedra za povijest umjetnosti i arheologiju u Zagrebu izgleda da se po svojem uređenju nije bitno ugledala na malobrojne onda postojeće u Evropi kao moguće svoje uzore, pa čak ni na možda najuglednije katedre za iste povijesne znanosti pri bečkom sveučilištu u blizini kojeg je otvorena. To je i razumljivo: pretpostavke za rad ne bijahu im ujednačene, te je čin osnivanja i prvotno djelovanje nužno sagledati sa stanovišta širih okolnosti unutar kojih se sve to odvijalo. Pravi se smisao tih početaka nazire u kontekstu opće kulturnog i nacionalno-političkog života ondašnje Hrvatske, osobito u glavnom joj gradu kao žarištu naprednih društvenih gibanja i preporodnih stremljnjaja tijekom XIX stoljeća. Čini se, naime, da je upravo na toj podlozi niknula misao o osnivanju isprva združene katedre za povijest umjetnosti i arheologiju, te da su je podržale ličnosti vodećeg ugleda tj. sudionici onodobnih borbi za državnost Hrvatske. Budući da čitavoj povijesnici tada bijaše namjenjen prvenstveno odgojni zadatak, to je i podučavanje povijesti umjetnosti s arheologijom imalo uopćeni prosvjetiteljski cilj, a tek sa ugrađivanjem pragmatičke usmjerenosti očito su obje struke postupno stjecale uvjete da i kod nas postanu istinski znanstvene discipline. Ako širi krugovi u ono vrijeme i nisu imali pravog razumijevanja za potrebu ili sadržajnu opravdanost uvođenja dotičnih predmeta u visokoškolsku nastavu, u katedri je većina odgovornih — od biskupa J. J. Strossmayera nadalje — vidjela još jednu važnu kariku učvršćivanja povijesne i suvremene samosvojnosti našeg narodnog bića. A ono se posrestvom nekolicine tek stvorenih kulturnih ustanova od sredine prošlog stoljeća sve uspješnije uključivalo u kolotečine evropskog razvoja. Glavne su zasluge za to još imali samoprijegorni pojedinci, kakvih je na području što ga je potpunije trebala osmisliti i ova katedra, bio priličan broj. U vezi s time dovoljno se podsjetiti da je, poput Kršnjavoga — koji je, unatoč službenom naimenovanju, nastavničku dužnost isprva obavljao besplatno — prvi konzervator dalmatinskih spomenika, arhitekt Vicko Andrić u Splitu također djelovao bez ikakve potpore od zajednice, dok je povijesnik Vjekoslav Klaić u Zagrebu izdavao knjige o vlastitom trošku. Okupljeni uglavnom oko zagrebačkog Sveučilišta i Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, ti su pregaoci s punom sviješću pokrenuli široku društvenu akciju za boljitak ove sredine, kojoj su i osnutkom naše katedre, eto, pružene veće mogućnosti kulturnog zrenja i općeg samopotvrđivanja po načelu koje je u ono doba izrekao F. Rački: »Narod koji posvoji znanost, osigurao je budućnost, skinuo okove ropstva, oprostio se od gospodstva tuđeg, stupio u red svjetskih vlasti«.

Zasade takvih poticaja s vremenom su jačale, ali su se i mijenjale prema prilikama, svagda zadržavajući temeljnu svoju humanističku crtu. Kao mjesto trajnog okupljanja mladih naraštaja zainteresiranih za razvoj umjetnosti, spomeničku ostavštinu ili likovnu suvremenost, ove su katedre odigrale svoju ulogu i na planu objedinjavanja Hrvatske unutar Jugoslavije. Dolazili su na njih studenti iz svih krajeva države, na njima se izučavala kulturno-umjetnička prošlost čitave zemlje i kalili se stručnjaci koje je ona posvuda trebala. Gledajući još dalje, naglašavamo da su se mnogi studenti, ili pripradnici struke odgojeni u Zagrebu, uključivali u sva pozitivna gibanja koja su se pojavila u nas za stogodišnjeg opstanka katedri, osobito u napo-

rima za socijalnu pravdu i pobjedu socijalističke misli, pa u Narodnooslobodilačku borbu i svestranu izgradnju jugoslavenske zajednice nakon Revolucije.

Sa stručnog pak stanovišta važno je ustvrditi da se katedra za povijest umjetnosti i klasičnu arheologiju 1878 god. ustanovljuje na još posve mladom — bolje rečeno: obnovljenom Sveučilištu, i to kao nova katedra nakon onih koje predviđale nešto stariji Zakon o ustrojstvu Sveučilišta. Tada su već bili postavljeni temelji službe zaštite spomenika u nas, a također bijaše upućen rad prvih pravih muzeja — poglavito arheoloških, ili su se ocrtavali obrisi prvih javnih galerija i zbirki umjetnina šireg opsega. Budući da su te djelatnosti uz pojave pratećih stručnih izdanja ili glasila inače bolje poznate, očigledno je zagrebačka katedra nastala kao posljedica općenito pojačanog zanimanja za spomeničko blago i likovnu baštinu na zapadu, pa stanoviti podstrek njenom djelovanju davalo i svestranije okretanje obrazovanih krugova prema istorodnoj građi u domaćoj sredini.

U gradu gdje je P. Ritter — Vitezović bio sredio svoj muzej davne 1693. godine, a u doba kad je I. Kukuljević — Sakcinski usmjeravao istraživanje narodne prošlosti i prema umjetničkim pojavama, dakle, uspješno pokretanje sveučilišne katedre za povijest umjetnosti i klasičnu arheologiju značilo je važan doprinos jačanju humanističke svijesti ovdašnje zajednice. To je utoliko zanimljivije zato što je ta katedra, urasla u najstariju visokoobrazovanu ustanovu kod južnih Slavena, osnovana dok se slično kompleksnim odjecima za te dvije povijesne nauke nije moglo podićiti ni desetak gradova na svijetu. Iako je bilo proteklo dvjestotinjak godina otkako je pionir nastave povijesti umjetnosti G. P. Bellori držao svoje lekcije na Akademiji sv. Luke u Rimu, odnosno stotinjak godina otkako je J. J. Winckelman odredio moderni pristup antičkoj umjetnosti, najstarija evropska katedra te vrste, u Berlinu, djelovala je samo trideset i pet godina. To ponajbolje odaje značaj datuma koji danas slavimo, držeći na umu da se osnivač prve naše katedre, poput davnih prvaka istorodnog pedagoškog posla, ogledao i kao likovni stvaralac u gradu koji će inače biti sjedište najstarije visoke škole za obrazovanje umjetnika na području Jugoslavije. Ujedno, zaslužni Kršnjavi je širinom svojeg javnog nastupanja s ove katedre udario temelje prvom moderno ustrojenom Muzeju za umjetnost i obrt, upravljao je Galerijom slika starih majstora, a kao prvi stručni likovni kritičar u Hrvatskoj potaknuo je i okupljanje Društva umjetnika. Sa sličnim poletom djelovat će većina njegovih sljedbenika na katedrama, pa će one zahvaljujući naporima svojih voditelja biti trajna okosnica rada konzervatorsko-muzeoloških i znanstveno-istraživačkih grana struke u kontinentalnoj Hrvatskoj.

U širim crtama mora se također naglasiti da je ova katedra utjelovila predaje koje su na našem tlu tinjale još od humanističkih objava XV stoljeća ako ne i prije tog doba. Sigurno je stoga da se povodom njene obljetnice ne može dati neka preglednija povijest naše arheologije ili povijesti umjetnosti, jer je ta unutar drevne sklonosti pojedinaca prema starini ili ljubavi prema prošlosti naroda, logično, znatno dalekosežnija. Ne samo da je među južnim Slavenima u hrvatskim krajevima odavno postojalo zanimanje za spomeničko naslijeđe i likovne djelatnosti premda nisu postojale visokoobra-

zovne ustanove, nego je bilo i dosta naših ljudi koji su na razne načine pridonijeli arheologiji ili povijesti umjetnosti u domovini i u tuđini. Tako bi šira povijest obiju struka zahtijevala osvrt na znamenite ličnosti kao što su npr. M. Marulić, F. Božičević, zatim J. Frankopan, N. Gučetić, I. Lučić, P. Andreis, T. Mrnavić, pa čak F. Vrančić, R. Bošković ili oni brojni stariji kroničari, te mlađi putopisci i povjesnici koji su nas zadužili raznolikim podacima o spomencima i umjetninama prije nego što je prvi naš profesor arheologije Matija Petar Katančić započeo svoj nastavni rad baš u Zagrebu 1789—1795. godine. A približno otada, spomenička baština uz razvoj umjetničkih oblika i likovnih djelatnosti na našem tlu zaslugom stranih stručnjaka po- buđivale su jače zanimanje i evropske javnosti.

Sve će to u čvršći sustav sabrati tek zagrebačka katedra pojavivši se kao ishod vrljih nastojanja najznatnijih pobornika studija predmetnih struka u kontinentalnoj Hrvatskoj sredinom XIX stoljeća. I njihovo se djelovanje posredstvom sveučilišnih katedri uzdiglo do razine metodoloških pretpostavki za uspon suvremene hrvatske povijesti umjetnosti i arheologije, kojima jasno usredotočivanje na stručnu problematiku daje znanstveni karakter iznad svih dotadašnjih nastojanja koja su imala više enciklopedijski značaj. Poblize o tome, međutim, moći će se saznati kad se prouče programi predavanja u pojedinim razdobljima, a nesumnjivo je da se inače slabo dokumentirani nastavni planovi razvijahu u skladu s dostignućima i težnjama vremena, jer su ovisili o ličnostima koje ih ostvarivahu. Ti su, pak, profesori bili vrsni poznavaoi problematike na svojem polju rada, pa su je plodonosno promicali u okviru nastave, ali i stalnim istupanjem u kulturnoj javnosti ili znanosti. Njihovom je zaslugom katedra sticala svoj široki ugled i djelotvor- ni odjek, iako je stanoviti broj drugdje izgrađenih znanstvenika — radinih na istom području, ostao izvan njenog ustrojstva; sjetimo se samo Gj. Szaba ili Lj. Karamana. Pored toga, u djelomičnoj suradnji s voditeljima naših katedri, a za potrebe obrazovanja stručnih kadrova, srodni predmeti povijesti arhitekture ili općenito teorije i prošlosti likovnog stvaralaštva, predavali su se u Zagrebu na Visokoj tehničkoj školi, odnosno Tehničkom fakultetu, te na Akademiji likovnih umjetnosti. Tu su djelovali nastavnici Ćiril M. Iveković, Petar Pavlović Fetisov ili Ljubo Babić i dr., inače zaslužni za umjetničko stva- ralaštvo i unapređivanje spoznaja o likovnom izrazu i kulturnom blagu naše zemlje, što su u njima svima dobili svoje vrijedne tumače i istraživače.

A uz postojanje sveučilišnih jezgri, rezultati ukupnog rada kao i iskustva iz neposredne prakse, mogli su se prenositi dalje, trajno granati i oplodivati, pa i usmjeravati u dosluhu s općim razvitkom i prohtjevima struka. Zato su te jezgre, mada razdvojene i relativno malene, bile odlučno mjesto gdje su se stjecali svi znanstveni stupnjevi i obrazovali profili stručne spre- me iz oblasti arheologije i povijesti umjetnosti u ovoj republici. Iz naših je katedri proizišla velika većina suvremenih poslanika zaokupljenih izučavanjem, prezentiranjem ili zaštićivanjem kulturno-umjetničkih dobara i spomeničkog blaga, te praćenjem zbivanja u likovnom stvaralaštvu i znanstvenom otkri- vanju, a osobito upućivanjem najmlađih pokoljenja u razvoj naše i svjetske umjetnosti. Na taj način, doprinos ovih starih, no po naravi svojih zanima- nja i sadržaja rada trajno svježih ustanova, na unapređivanju stručnog rada i produbljivanju znanstvenih spoznaja, te njihovom utkivanju u napredak so-

cijalističke zajednice, uistinu je velik. Prvenstveno njima i povijest umjetnosti i arheologija duguju svoju zasluženu prisutnost u cjelokupnom životu sadašnjice, pa proslava stote obljetnice njihovog utemeljenja nije puko sjećanje na prošlost; iznad svega, to je razlaganje obaveza prema budućnosti. Ne-ka, dakle, i ova sjednica posvjedoči idejno i radno trajanje naših Odsjeka.

Igor Fisković